

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2025. Issue 3

Languages of publication: **Uzbek**, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London , 2025.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

XALQ OG'IZAKI IJODI XUSUSIYATLARI VA JANRLARI

Qarshiyeva Munisa Obid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika
yo`nalishi 2-kurs 24/01-guruh talabasi

E-mail mqarshiyeva30@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi tushunchasi, uning asosiy xususiyatlari, ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyati hamda asosiy janrlari haqida fikr yuritiladi. Xalq og'zaki ijodiyotining milliy madaniyat va qadriyatlarni asrab-avaylashdagi o'rni, yosh avlodni tarbiyalashdagi ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, an'ana, ertak, qo'shiq, maqol, doston.

Abstract. This article analyzes the concept of folk oral creativity, its distinctive features, and its role in the development of national culture. It also examines the educational significance of folklore, its influence on shaping the worldview of the younger generation, and the diversity of its genres. Particular attention is given to the invaluable importance of folklore in preserving national values and continuing the spiritual heritage.

Keywords: folk oral creativity, folklore, tradition, fairy tale, song, proverb, epic, national values.

Kirish

Xalq og'zaki ijodi – milliy madaniyatning eng qadimiy qatlamlaridan biri bo'lib, xalqning dunyoqarashi, tarixiy xotirasi va ma'naviy boyligini mujassamlashtiradi. U nafaqat badiiy estetik hodisa, balki xalqning ijtimoiy hayoti, urf-odati va qadriyatlarini o'zida aks ettiruvchi manbadir.

Xalq og'zaki ijodining xususiyatlari

Xalq og'zaki ijodiyotiga xos bir qator muhim belgilar mavjud:

Og'zaki shaklda yaratilishi va tarqalishi – yozuv paydo bo'lishidan avvalgi davrlardan beri asarlar avloddan-avlodga og'zaki shaklda o'tib kelgan.

- Jamoaviylik – folklor asarlari bir shaxs tomonidan yaratilgan bo'lsa ham, vaqt o'tishi bilan xalq tomonidan sayqal topib, jamoaviy ijod mahsuliga aylanadi.
- Variantlilik – og'zaki asarlar turli hududlarda turlicha variantlarda yashab keladi.
- An'anaviylik – mavzu, syujet, obrazlar va g'oyalarda qadimiy an'ana davomiyligi ko'zga tashlanadi.
- Hayotiylik va xalqona ruh – xalqning orzu-umidlari, quvonch va iztiroblari, ijtimoiy turmushi folklorda o'z ifodasini topadi.
- Tarbiya va ma'naviy ta'sirchanlik – xalq og'zaki ijodi yosh avlodni ezgulik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi.

Xalq og'zaki ijodi janrlari

1. Kichik janrlar

- Maqol va matallar – xalqning donoligi, tajribasi va hayotiy kuzatuvlari ixcham shaklda ifodalanadi. Masalan: “Mehnat qilgan to'yadi”, “Til – qalb tarjimoni”.
- Topishmoqlar – aqliy mashq sifatida, bolalarni fikrlash va kuzatuvchanlikka o'rgatadi.
- Lapar va qo'shiqlar – xalqning his-tuyg'ularini, quvonch va g'amlarini aks ettiruvchi badiiy shakl.

2. O'rta janrlar

- Ertaklar – bolalarga mo'ljallangan, ko'pincha yaxshilikning yomonlik ustidan g'alabasini targ'ib qiluvchi asarlar.
- Afsonalar va rivoyatlar – tarixiy voqealar, joy nomlari yoki mashhur shaxslar haqidagi xalqona hikoyatlar.
- Latifalar – kulgi vositasida odamlarni o'ylashga va xulosa chiqarishga undaydi.

3. Yirik janrlar

- Dostonlar – xalq qahramonlari, tarixiy voqealar, orzu-intilishlarni kuylovchi keng ko'lamli epik asarlar. Masalan: “Alpomish”, “Go'ro'g'li”.
- Miflar – qadimiy dunyoqarash, tabiat hodisalari va yaratuvchanlik haqidagi rivoyatlar.
- Marosim folklori – to'y, Navro'z, hosil bayrami kabi marosimlarda aytiladigan qo'shiqlar, o'yinlar.

Xalq og'zaki ijodining ahamiyati

- Ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyat – yoshlarni axloqiy qadriyatlarga o'rgatadi.
- Estetik ahamiyat – badiiy didni shakllantiradi.
- Tarixiy ahamiyat – xalqning o'tmish hayoti va urf-odatlarini aks ettiradi.
- Ma'rifiy ahamiyat – bilim va dunyoqarashni kengaytiradi.
- Ijtimoiy ahamiyat – xalqning birligini, hamjihatligini mustahkamlaydi.

Xalq og'zaki ijodi — xalq ommasining badiiy, ijodiy-amaliy va havaskorlik faoliyati; an'anaviy moddiy va nomoddiy madaniyatning xalq og'zaki badiiy ijodi (folklor), xalq musiqasi (musiqa folklori), xalq teatri (tomosha san'ati), xalq o'yinlari (raqs), qo'g'irchoqbozlik, dor va yog'och oyoq o'yinlari (xalq sirki), xalq tasviriy va amaliy bezak san'ati hamda texnikaviy va badiiy havaskorlik kabi ijodiyot turlari. Yaratilishi va ijodiy jarayonida ko'pchilikning ishtiroki bo'lgan Xalq ijodi ning turlari xalq turmush tarzi,

yashash sharoitlari, ijtimoiy mehnat darajasiga moye ravishda shakllanib, avloddanavlodga, ustozdan shogirdga o'tib, doimiy ravishda mukammallashib, sayqallashib, tobora an'anaviylashib borgan va nihoyat, kasbiylik (professionallik) xususiyatiga ega bo'lgan, jonli ijro sharoitlari va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan. Shuningdek, Xalq ijodining bir qator qad. namunalari yozma manbalarda, tarixchi va yozuvchilarning asarlarida, qoyatoshlarda (Sarmishsoy, Zarautsoy rasmlari kabi), arxeologiya va arxitektura yodgorliklarida, uyro'zg'or buyumlarida saqlanib kelgan.

Xalq ijodi namunalarida xalqning turmush tarzi, ijtimoiy va maishiy hayoti, mehnat faoliyati, tabiat va jamiyatga qarashlari, e'tiqodi va diniy tasavvurlari, inson va olamga nisbatan histuyg'ulari, badiiy olami, bilim darajasi, baxtli va adolatli zamon haqidagi o'yfikrlari o'z ifodasini topgan. Xalq ijodi qadimdan rivojlanib kelgan. Jamiyat taraqqiyoti va mehnat taqsimotining kuchaya borishi bilan Xalq ijodi janrlariga nisbatan ayrim iste'dodli shaxslarning ixtisoslashuvi osha borgan. Shu tariqa baxshilar, masxarabozlar, qiziqchilar, qo'g'irchoqbozlar, raqqoslar, mashshoklar, naqqoshlar, kulollar, o'ymakorlar, kashtado'zlar va hokazo san'ati yuzaga kelgan, korfarmon va ishboshilar paydo bo'lgan. Ammo uning yaratilishi va o'zlashtirilishida ko'pchilikning ishtiroki, har bir ijro yoki amaliyot qadimdan qaror topgan mustahkam an'analar doirasida voqe bo'lishi saqlanib kelgan. Har qanday badiha, ijodiy xatti-harakat, yangilik barqaror an'analar va ustozshogird munosabatlari doirasida ro'y bergan. Bir tomondan, an'analarning o'zi rivojlana borgan, ikkinchi tomondan, har bir ijro yoki amaliyot davomida o'zgartirishlar, yangiliklar kiritilgan, yangi asarlar, variantlar yuzaga kelgan. Qay birlari unutilib, ijro va amaliyotdan tushib qolgan.

Xalq ijodi professional san'atning yuzaga kelishi va rivojida katta o'rin tutadi. O'z navbatida, professional san'at ham Xalq ijodi rivojiga ta'sir ko'rsatib, uni boyitib kelmoqda. Jamiyatda Xalq ijodi namunalarini saqlash va rivojlantirish, yo'qolganlarini tiklash ehtiyoji o'zining estetik talablarini qondirish, yaxshi yashash va hayotini mukammallashtirishga bo'lgan intilishidan kelib chiqqan. Bugungi kunda Xalq ijodini saqlash va rivojlantirish uchun katta imkoniyat va sharoitlar yaratilgan. Umumdavlat miqyosidagi muzeylar va qo'riqxonalarining ishlayotganligi, Xalq ijodi namunalarining ilmiy o'rganilishi va nashr etilayotganligi, ko'plab folkloretnografik ansamblarning mavjudligi, badiiy havaskorlikni yuksaltirishga qaratilgan tadbirlarning amalga oshirilayotganligi buning tasdig'idir.

Xalq og'zaki badiiy ijodi (folklor). Inson nutqi shakllanishi bilan xalq og'zaki badiiy ijodining qad. tur va janrlari ham qorishiq holda yuzaga kela boshladi. Kishilik badiiy tafakkurining turli shakllarini o'z ichiga olgan bu sinkretik ijod namunalari ibtidoiy inson maishati va faoliyatining barcha jihatlarini bilan mahkam bog'langan bo'lib, qad. odamlarning diniye'tiqodiy va mifologik qarashlarini, boshlang'ich ilmiy (empirik) bilimlarini, tabiat va

jamiyat haqidagi tasavvurlarini aks ettirgan. Biroqqad. folklorning bunday namunalari bizgacha yetib kelmagan, balki ularning izlari va ayrim qismlari xalqning yashash va turmush tarzi bilan bog'liq turlituman tasavvur va qarashlarida, xalq urfodatlari, udumlari, marosimlari, bayramlari tarkibida, ba'zi bir yozma manbalarda, keyingi davrlarda yozib olingan folklor asarlarida qoldiq holidagina saqlanib qolgan. Yozuvning yuzaga kelishi natijasida xalq og'zaki badiiy ijodi bilan tarixan bog'liq adabiyot xam paydo bo'ldi. Badiiy matnning ayrim ijodiy (yozuvchi, shoir, dramaturg) faoliyat bilan bog'lanishi, muayyan ijodiy harakat sifatida yozuv bilan mustahkamlanishi adabiyotning asosiy xususiyati bo'lib, insoniyat badiiy tafakkuri taraqqiyotidagi o'ziga xos burilish nuqtasidir. Adabiyot o'zining taraqqiyoti davomida folklordan barcha estetik tushunchalar va badiiy shakllarni olganligiga qaramay, o'ziga xos badiyat qonuniyatlari asosida mustaqil ravishda rivojlana bordi. So'z san'atining mustaqil turi sifatida folklor ham u bilan birgalikda yonmayon yashab keldi. Chunki kishilik jamiyatining umumiy estetik talabi va ehtiyoji uzoq yillar davomida faqat adabiyot bilan emas, balki folklor bilan ham mustaxkam bog'liq bo'ldi. So'z san'ati bu 2 turining mustaqil rivoji, adabiyot va folklor asarlari yaratilgan ijtimoiy muhitdagi farkdar, ijodiy jarayonning xilmaxilligi ularning o'zlariga xos spetsifik xususiyatlarini yanada kuchaytirdi. Natijada adabiyot va folklor o'zlariga xos muayyan estetik tizim, janrlar tarkibi, badiiy xususiyatlarga ega bo'lgan so'z san'atining mustaqil 2 turi — og'zaki va yozma turi sifatida rivojlanishda davom etdi.

Yaratuvchilik va ijrochilik jarayonining og'zakiligi va unda ko'pchilikning ishtirok etishi (jamoaviylik) xalq og'zaki badiiy ijodining asosiy xususiyatidir. Uning an'anaviylik, o'zgaruvchanlik, variantlik, ommaviylik, anonimlik (muallifining noma'lumligi) kabi ko'pdanko'p belgilari folklorga xos ijodiy jarayonning ana shu bosh xususiyati doirasida namoyon bo'ladi. Folklor namunalari og'zaki yaratilib, ajdodlar va avlodlar aloqadorligida og'zaki tarqalar hamda ommaviy repertuardan keng urin olar ekan, bunda badiiy shakllarning barkarorligi (turg'unligi), matndan matnga o'tuvchi umumiy o'rinlarning qat'iylashganligi, o'xshash sayyor syujetlarning ko'pligi imkoniyat yaratadi. Har bir ijodkor (kdyta ijod) va ijroda an'anaviy asardagi nimalardir o'zgaradi, nimalardir avvalgisidan boshqacharoq talqin etiladi, nimalardir qo'shiladi yoki tushib krladi. Bunday o'zgaruvchanlik ijtimoiy muhit, maishiy sharoit, eshituvchilar talabi va ijrochi (ijodkor) salohiyatiga bog'liq. Lekin har qanday o'zgarish, ijro davomidagi qayta ijod asrlar davomida kagiylashgan puxta an'analar doirasida sodir bo'ladi. Demak, jonli og'zaki an'ana doirasidagi badihago'ylik folklor asarlarining ko'p variantlarida tarqalishiga olib keladi.

Xalq og'zaki badiiy ijodining deyarli barcha janrlari turlituman ijrochi va ijodkorlar faoliyati bilan bog'liq. Iste'dodli ijodkorlar folklor namunalarni saqlab qolish va keng ommalashtirish bilan birga og'zaki an'analar doirasida uni yanada mukammallashtiradilar, ba'zan yangilarini ham yarata oladilar.

Biroq bunda barkarorlashgan va qat'iylashgan jamoaviylik an'analari yetakchilik qiladi. Ayrim janrlar (mas, topishmoq, maqol kabi) ommaviy xarakterga ega bo'lsa, ya'ni ularning namunalaridan har bir kishi ozmiko'pmi ayta olsa, boshqalarining (mas, doston, og'zaki drama singari) ijrosi muayyan tayyorgarlikni talab qilgan. Shu tariqa xalq og'zaki badiiy ijodi namunalarini yaratish va ijro etishda o'ziga xos kasbiy ijodkorlik yuzaga kelgan. O'zbek folklorida ijodkor va ijrochilarning kasbiylashuvi nihoyatda rivojlangan. Baxshilar, ertakchilar, askiyabozlar, qiziqchilar, dorbozlar ijrochiligi professional san'at bo'lib, uni egallash uchun bo'lg'uvchi ijodkor maxsus tayyorgarlik ko'rishi va muayyan ustozdan ta'lim olishi zarur bo'lgan.

Afsona, rivoyat, lof, latifa, maqol, topishmoq, ertak, doston, qo'shiq, assiya, og'zaki drama va boshqalarlar xalq og'zaki badiiy ijodining asosiy janrlari bo'lib, ular so'z san'ati namunalari bo'lish bilan birga muayyan ijtimoiymaishiy funksiyalarni ham ado etadilar. Mas, ho'p mayda, ho'shho'sh, tureytüre, chureychurey kabi qo'shiq turlari mehnat jarayonlariga aloqador bo'lsa, yoryor, o'lan, lapar, kelin salom, yig'iy'o'qlov, badik, suyet xotin singarilar har xil marosimlar bilan bog'liqdir. Folklor janrlari g'oyaviybadiiy xususiyatlari bilan emas, balki ijro usullari (yakka ijrochilik, jamoaviy ijrochilik, sozli, sozeiz kabi) jihatidan ham bir-birlaridan farq qiladilar. Ularning biri kuylash uchun, ikkinchisi aytib berish, hikoya qilish uchun, boshqasi ko'rsatish, namoyish etish uchun yoki ham kuylash, ham o'ynash, ham aytish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Folklor janrlari qanchalik xilmaxil, ba'zan o'ta funkSIONallashgan va qat'iy vazifador bo'lishiga qaramay, ular yaxlit badiiy tizimni tashkil etadi.

Folklor janrlari ijtimoiyiktisodiy taraqqiyot bilan uzviy bog'liq. Xalq hayotidagi tarixiy o'zgarishlarga ko'ra, ular ham o'zgara borgan. Qay bir janrlar yoki namunalar butunlay yo'qolgan, yangilari yuzaga kelgan. Shuning uchun ham ularda ko'p qatlamlilik mavjud bo'lib, uzoq ijro davomida bir necha davrlar o'z izini qoldirgan. Janrlarning bosqichli taraqqiyoti va tarixiytipologik nuqtai nazardan qaraganda, eng qad. davrlarda ko'pchilik xalklarda miflar, urug' va qabilalar haqidagi afsona va rivoyatlar, topishmoq va maqollar, olqish va qarg'ishlar, mavsummarosim folklori namunalari, mehnat qo'shikdari keng tarqalgan. Keyingi davrlarda esa, ertaklar, eposning arxaiK shakllari yuzaga kelgan. Patriarxalurug'chilik munosabatlarining yemirilishi va ilk davlatlarning shakllanishi davrida qaxramonlik dostonlari yaratilgan. Keyinroq romanik epos, lirik va tarixiy qo'shiqlar, og'zaki drama, latifa va loflar paydo bo'lgan.

Xalq og'zaki badiiy ijodi milliy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida juda katta ijtimoiy qiymatga ega. U xalqning tarixi, maishati, urfodatlari, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari, orzuumidlari haqida keng bilim beradi. Unda xalq badiiy didi, voqelikka nisbatan xalqona estetik munosabat ifodalangan. Estetik sezgilar rivojida, go'zallikni, badiiy so'z qadri va

qimmatini, ona tili boyliklarini his qilishda uning ahamiyati beqiyosdir. Folklor professional san'at turlari — adabiyot, teatr, musiqa, kino va boshqa taraqqiyotida muhim rol o'ynadi.

Xalq musiqasi (musiqiy folklor) — og'zaki an'anadagi musiqa turi. [Ibtidoiy san'atda](#) paydo bo'lgan o'yin usullari, jodu aytimlari, tovushli signallardan tortib xalq ashula va cholg'u kuylargacha kabi shakllardan iborat. Boshqa musiqa turlaridan, asosan, turmush jarayoni (urfodat, marosim, bayram va boshqalar)ga bevosita bog'langanligi bilan ajralib turadi. Aksariyat musiqiy folklor namunalari sof estetik hodisalar ma'nosida emas, kundalik hayot (maishiy, mehnat, marosim va boshqalar) vazifalarini bajaradigan badiiy shakllar sifatida qaror topadi. Ko'pgina xalq musiqasi namunalari sinkretik shakllar bo'lib, bularda kuyohanglar so'z (ko'shiq, terma, lapar), raqs (o'yinraqs kuylari), tomosha (musiqiy tomosha) bilan uyg'unlashgan holda yuzaga keladi. Muayyan badiiy an'ana va shakl (mas, ohang) andozalariga asoslangan xalq musiqa namunalari turli davr va sharoitda (mas, tinglovchilar yoki ijrochilar tarkibi, ijro etish vaqqi, joyi va muhitiga qarab) o'zgaradi. Shuning uchun har bir musiqiy folklor namunasining bir necha varianti mavjud bo'ladi. Xalq musiqasida mintaqaviy, milliy va mahalliy uslublar ajratiladi (mas, o'zbek xalq musiqasida Buxoro—Samarqand musiqa uslubi, Surxondaryo—Qashqadaryo musika uslubi va boshqalar).

Musiqiy folklor namunalari badiiy mazmun jihatidan epik (terma, musiqiy ertak, maddohlik, qissaxonlik, afsona kuylari kabi), dramatik (musiqiy tomosha va boshqalar) va lirik (qo'shiq, lapar, yalla, madhiya va boshqalar) turlarga, ijro etish sharoitiga qarab — maishiy, marosim qo'shiqlari, mehnat qo'shiqlari va boshqa turlarga ajratiladi. Xalq musiqasi namunalari xalq (omma) badiiy ongining mahsuli sifatida hayot kechirib, yakka holda havaskor xonanda (guyanda, xalfa va boshqalar), sozanda (do'mbrakash, dutorchi kabi) tomonidan, shuningdek, ansambl yoki jamoaviy tarzda ijro etiladi. Xalq musiqasi milliy musiqa uslubining asosi, bastakor va kompozitorlar ijodi, ommabop musiqaning muhim manbaidir (qarang [Xalq kuylarini qayta ishlash](#)). Musiqiy folklor, o'z navbatida, professional musiqa san'ati bilan o'zaro chambarchas aloqada rivojlanadi. Hozirgi davrda xalq musiqa namunalarining qadimiy va o'zgartirilgani, shuningdek, ular asosida yangidan yaratilganlari mavjud.

Xalq musiqa cholg'u asboblari xilmaxil. Ular bir xalqqa (mas, qirg'izlarda ko'muz, ukrainlarda bandura) yoki asriy tarixiymadaniy aloqadagi turli xalqlarga (mas, uzbek, tojik, uyg'ur, turkman, qoraqalpoqlarda dutor va boshqalar) mansub bo'lishi mumkin. Xalq musiqasi namunalarini ijro etish muhiti va boshqa xususiyatlarini yozib olish bilan musiqiy etnografiya, tadqiq etish bilan musiqiy folkloristika (etnomusiqashunoslik) shug'ullanadi.

Xulosa

Xalq og'zaki ijodi – xalqning ma'naviy xazinasini, tarixiy xotirasi va kelajak avlod tarbiyasida muhim vositadir. U nafaqat milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, balki ularni zamonaviy sharoitda qayta talqin qilib, yoshlar ongiga singdirishda ham beqiyos manbadir. Shu sababli folklorni o'rganish va uni ta'lim-tarbiyada keng qo'llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'. Karimov. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2008.
H. Yoqubov. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2014.
O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent, 2000–2005.
2. Jirmunskiy V. M., Zarifov X. T., Uzbekskiy narodniy geroicheskiy epos, M., 1947;
3. Obidov T., Dorbozlar qissasi, T., 1963;
4. Qodirov M., O'zbek teatri an'analari, T., 1976;
5. Nozilov D., Xalqme'morchiligi, T., 1982; Karomatov F., O'zbek xalq musiqa merosi, 1—2kitob, T., 197883; Urolov A., Nozilov A., To'raqulov Sh., Qishloquylari, T., 1988;
6. O'zbek folklori ocherklari, 1— 2j.lar, T., 1988—1989;
7. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi, T., 1990; Abdullayev R., Obryadovaya muzika Sentralnoy Azii, T., 1994;
8. Ibrohimov O., O'zbek xalq musiqa ijodi, T., 1994; Alpomish, T., 1999; Avdeyeva L., O'zbek milliy raqsi tarixidan, T., 2001;
9. Ma'nolar maxzani, T., 2001; Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O., Uzbekxalqmaqollari, T., 2002; Karimova R., O'zbek raqslari, T., 2003. To'ra Mirzayev, Olimjon Bekov, O'tkir Tohirov, Po'lat Toshkanboyev, Dodo Nozilo

